

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто позиції науковців щодо можливості виокремлення злочинів у сфері підприємницької діяльності у самостійний вид злочинів. На основі аналізу законодавчих актів і наукових джерел сформовано систему злочинів у сфері підприємницької діяльності

Ключові слова: злочини у сфері підприємницької діяльності, злочинність, система, легалізація доходів, фіктивне підприємництво.

В статье рассмотрены позиции ученых о возможности выделения преступлений в сфере предпринимательской деятельности в самостоятельный вид преступлений. На основе анализа законодательных актов и научных источников сформирована система преступлений в сфере предпринимательской деятельности

Ключевые слова: преступления в сфере предпринимательской деятельности, преступность, система, легализация доходов, фиктивное предпринимательство.

The article deals positions of scientists about a possibility of allocation of crimes in the sphere of business activity in independent type of crime are considered. On the basis of the analysis of acts and scientific sources the system of crimes in the sphere of business activity is created

Key words: crimes in the sphere of business activity, crime, system, legalization of income, fictitious business.

Вступ. В умовах становлення і розвитку ринкової економіки найважливішим фактором стабільності у суспільстві є здатність економічної системи забезпечити всім громадянам України гідну якість життя, можливість реалізації ними своїх здібностей і творчого потенціалу. Сьогодні Україна повинна виключити бідність як соціальне явище з життя суспільства. Саме тому Закон України «Про основи національної безпеки України» серед пріоритетів національних інтересів визначає створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення [1].

У зв'язку з цим особливе занепокоєння викликає зростання злочинів у сфері підприємницької діяльності, що підривають не тільки економічну стабільність, але й основи конституційного ладу України. Як відомо, чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не закріплює поняття злочинності у сфері підприємницької діяльності. Саме тому вважаємо за необхідне надати визначення вказаному поняттю, систематизувати такі злочини та запропонувати шляхи запобігання їм.

Постановка завдання. Метою написання наукової статті є комплексний аналіз системи злочинів у сфері підприємницької діяльності.

Результати дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні дослідження таких українських вчених, як П.П. Андрушко, Ю.В. Александров, П.С. Берзін, А.М. Бойко, В.І. Борисов, О.О. Дудуров, А.Ф. Волобуєв, В.М. Киричко, М.Є. Короткевич, Я.О. Лантінов, Л.В. Павлик, О.О. Пашенко, О.І. Перепелиця, Є.Л. Стрельцов, П.Л. Фріс тощо.

Досліджуючи дану проблему, науковці зазначають, що до числа злочинів у сфері підприємницької діяльності належать різні види злочинів (в Україні їх ознаки визначені в статтях розділу VII КК України) [2, с. 12–13]. При цьому питання полягає не стільки в допустимості використання відповідного терміна «злочини у сфері підприємницької діяльності», скільки у визначенні

об'єкта відповідних посягань, що є необхідним як один із важливих етапів кримінально-правової кваліфікації для відмежування таких діянь від інших злочинів у сфері господарської діяльності.

Підприємницькою діяльністю є самостійна, здійснювана на свій ризик діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у встановленому законом порядку. Мета прибутку, вигоди є ознакою більшості посягань, вчинених у сфері підприємницької діяльності. А проте ця мета не завжди розглядається законодавцем як кримінальна.

Злочинність у сфері підприємницької діяльності є соціальним явищем, суть якого полягає в різноманітних суспільно небезпечних діяннях, що посягають на відносини, котрі виникають під час здійснення підприємницької діяльності, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством, у тому числі під час реєстрації суб'єктів підприємництва (приватних підприємств і комерційних організацій), а також у процесі діяльності, спрямованої на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг суб'єктами підприємництва.

Галузі підприємництва за визначенням є галузями економіки. Злочинність у сфері підприємницької діяльності виходить за межі злочинності у сфері господарських відносин. До числа злочинів, що посягають на відносини у сфері підприємницької діяльності, можуть належати різні злочинні діяння, у тому числі й ті, що не входять у розділ VII КК України.

Поряд з тим, оскільки йдеться про необхідність виділення групи злочинів у сфері підприємницької діяльності для вирішення завдань кримінально-правової оцінки, необхідно застосовувати цей термін лише у вузькому розумінні, придатному для використання в процесі кваліфікації злочинів. А це означає, що відносини у сфері підприємницької діяльності в таких злочинах виступають як основний, додатковий або факультативний об'єкт.

Визначаючи критерій для віднесення конкретних злочинних діянь до того або іншого підвиду економічних злочинів, деякі дослідники вказують на сферу підприємництва лише як на основний об'єкт, при цьому визначають його не дуже чітко, не відрізняючи від відносин у сфері економічної діяльності в цілому. Так, професор Б.М. Леонт'єв відносить до злочинів, що посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності, не тільки фіктивне підприємництво, а й реєстрацію незаконних угод із землею, а також придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, тобто й ті злочини, які сферу підприємництва зачіпають далеко не у всіх випадках [2, с. 12–13].

Професор Б.В. Волженкін відносить створення перешкод для законної підприємницької діяльності до злочинів посадових осіб, що порушують установлені Конституцією й законами України гарантії здійснення економічної, у тому числі підприємницької діяльності, права й свободи її учасників, а незаконне підприємництво – до злочинів, що порушують загальні принципи встановленого порядку здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності.

А. Горелов зазначає, що є підстави для виділення групи злочинів у сфері господарської діяльності, що посягають саме на відносини у сфері підприємництва. Надане вище визначення підприємницької діяльності до переліку злочинів у сфері підприємницької діяльності (підприємницьких злочинів) дозволяє віднести діяння, що мають відношення до сфери підприємництва як основного й додаткового, а також факультативного об'єкта. Коли ця сфера страждає найбільшою мірою, вона повинна бути визнана основним об'єктом злочину, а коли вона зачіпається злочинним діянням не в першу чергу, а поряд з іншими охоронюваними кримінальним законом суспільними відносинами, – додатковим.

Не виключено, що відносини у сфері підприємницької діяльності можуть спричинювати не у всіх випадках вчинення суспільно небезпечного посягання, передбаченого тією або іншою статтею розділу про злочини у сфері господарської діяльності. Вони, таким чином, будуть виступати як факультативний об'єкт [3].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити два висновки. По-перше, поняття «злочини в сфері економіки», «злочини в сфері господарської діяльності» та «злочини в сфері підприємництва» співвідносять між собою, як ціле та частини. По-друге, законодавець зібрав до Розділу VII лише частину злочинів економічного характеру, оскільки до сфери господарської діяльності не належать земельні (ст.233), фінансові (ст. 210, ст. 211) та адміністративні відносини, в сфері економічного контролю добробуту країни (ст. 199, ст. 200). Також, на нашу думку, Розділ VII КК України доцільніше було б назвати «Злочини у сфері підприємства» та вилучити зазначені статті, перемістивши їх до відповідних розділів. Таку позицію підтримали й практичні працівники: 59% опитаних респондентів висловилися за внесення відповідних змін.

Зазначимо, що згідно з загальною теорією права інститут права є системою відносно відокремлених правових норм, які пов'язані між собою метою регулювання однорідних суспільних відносин. Тому ми пропонуємо розглянути нашу точку зору щодо можливого теоретичного та законодавчого виокремлення вказаної категорії з відповідною аргументацією.

Для початку вважаємо за потрібне надати власну дефініцію правового інституту «злочини в сфері підприємництва», використовуючи системний підхід до аналізу норм законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, та КК України (безпосередньо Розділ VII).

Отже, цю дефініцію можна визначити таким чином: злочини у сфері підприємництва – це суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України.

Оскільки для виокремлення інституту права необхідно визначити структуру інституту, пропонуємо класифікацію злочинів у сфері підприємництва, в основі якої лежить критерій – об'єкт посягання, а саме «принцип здійснення підприємницької діяльності». Цей критерій є результатом системного аналізу господарського законодавства України та виокремлення базових принципів здійснення підприємницької діяльності.

Принципи підприємницької діяльності – це основоположні ідеї та положення, на основі яких реалізується господарська діяльність, що і є сутністю підприємництва. Як відомо, підприємницька діяльність користується загальноправовими принципами: верховенства права, справедливості; законності, демократизму, рівності суб'єктів, взаємної відповідальності особи та держави [4, с. 15]. Однак підприємництво характеризується і спеціальними принципами, що притаманні лише даній сфері та визначені в ст. 6 ГК України.

Таким чином, за умови комплексного підходу до аналізу норм КК України та положень ГК України злочини, що містяться в Розділі VII, можна класифікувати таким чином:

1. Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності.
Злочини у сфері організації порядку в процесі підприємницької діяльності:
 - стаття 203-1: «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування; матриці, обладнання та сировини для їх виробництва»;
 - стаття 203-2: «Зайняття гральним бізнесом»;
 - стаття 204: «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту пидакцизних товарів»;
 - стаття 205: «Фіктивне підприємництво»;
 - стаття 209: «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»;
 - стаття 209-1: «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму»;Злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності:
 - стаття 205-1: «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців»;
 - стаття 212: «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»;
 - стаття 212-1: Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
 - стаття 213: «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом»;
 - стаття 218-1: «Доведення банку до неплатоспроможності»;
 - стаття 219: «Доведення до банкрутства»;
 - стаття 220-1: «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності»;
 - стаття 220-2: Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової»;
 - стаття 222: «Шахрайство з фінансовими ресурсами»;
 - стаття 222-1: «Маніпулювання на фондовому ринку»;
 - стаття 223-1: «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів»;
 - стаття 232-1: «Незаконне використання інсайдерської інформації».

2. Діяння, що порушують принципи економічної конкуренції.

Злочини у сфері захисту добросовісної конкуренції:

- стаття 229: «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»;
- стаття 231: «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю»;
- стаття 232: «Розголошення комерційної або банківської таємниці»;
- стаття 232-1: «Незаконне використання інсайдерської інформації».

Злочини у сфері захисту від протидії законній господарській діяльності:

- стаття 206: «Протидія законній господарській діяльності»;
- стаття 206-2: «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації».

3. Діяння, що порушують принцип захисту споживача.

Варто зазначити, що до першої групи «Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності» належать злочини, діяння яких порушують приписи ст. 43 ГК «Свобода підприємницької діяльності».

Вказана стаття містить комплекс принципів реалізації свободи вибору та здійснення підприємництва, а саме:

1. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

2. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами.

3. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються винятково законом.

4. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Отже, ми бачимо, що головними умовами здійснення підприємницької діяльності є її правомірність, тобто здійснення в визначеному законодавством порядку, та законність, тобто відповідно до принципу «дозволено все, що не заборонено законом». А тому визначену нами групу злочинів можна поділити на дві підгрупи: «Злочини в сфері організації порядку зайняття господарською діяльністю», «Злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності». Відповідно до цих критеріїв до групи «Злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності» – це злочини, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності, що визначена законодавством України як незаконна і має прямий припис щодо її заборони.

До таких злочинів варто віднести:

- стаття 216: «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок»;
- стаття 223-2: «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів»;
- стаття 227: «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції»;
- стаття 232-2: «Приховування інформації про діяльність емітента».

Свою чергою «Злочини в сфері організації порядку зайняття господарською діяльністю» – це злочини, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності в порядку, не передбаченому законодавством щодо реєстрації, ліцензування, здійснення та ліквідації суб'єктів господарювання, або умисне зловживання своїм положенням.

Наступну групу злочинів становлять «Діяння, що порушують принцип захисту економічної конкуренції». Відповідно до ст. 41 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускає зловживання монополієм становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію. Також в ст. 47 ГК України передбачений обов'язок забезпечення недоторканності майна і захисту майнових прав підприємців. Більш детально вказані зобов'язання регламентуються Законами України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Таким чином, спостерігається надання гарантій щодо захисту внутрішньогосподарських та зовнішньогосподарських прав суб'єктів господарювання. До внутрішньогосподарських прав належать право недоторканності та право автономності суб'єктів господарювання. Підприємці мають право самостійно приймати рішення щодо створення, реорганізації, здійснення та припинення будь-якої правомірної діяльності [5, с. 264].

Свою чергою до зовнішньогосподарських прав можна віднести права суб'єктів господарювання щодо реалізації власних товарів (послуг) на ринку та добросовісної конкуренції. Таким чином, за принципом захисту суб'єктів господарювання під час участі в економічній конкуренції (змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку) злочинні діяння цієї групи, передбачені КК України, можна розділити на дві групи:

1) злочини у сфері захисту добросовісної конкуренції – злочини, виражені діяннями суб'єкта підприємницької діяльності, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям щодо реалізації своєї господарської діяльності, передбачені КК України.

2) злочини у сфері захисту від протидії законній діяльності суб'єктів господарювання – злочини, виражені діяннями у вигляді незаконного втручання в правомірну законну діяльність самостійного господарюючого суб'єкта.

Останню групу діянь становлять діяння, що порушують принцип захисту споживача. Відповідно до ст. 2 ГК України, учасниками відносин в сфері господарювання є як суб'єкти господарювання, так і споживачі. Конституція України в ст. 42 декларує, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт.

Детальніше це положення було розтлумачено в рішенні Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011, де зазначається: «Україна як соціальна, правова держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки». Таким чином, держава захищає не лише фізичних осіб-споживачів, а й суб'єктів господарювання, що користуються для власних потреб продукцією або послугами своїх контрагентів. Вказану групу злочинів об'єднує об'єктивна сторона злочину, тобто активні дії, що порушують встановлені державні гарантії споживачів товарів та послуг [145].

Таким чином, «Діяння, що порушують принцип захисту споживача» – це злочини у вигляді діянь, що порушують норми господарського права у сфері якості продукції та добросовісності надання послуг, передбачених КК України.

Висновки. Отже, злочини у сфері підприємництва являють собою багаторівневу структуру, оскільки охоплюють великий спектр господарських відносин, що виникають в процесі суспільного виробництва. Класифікація таких злочинів необхідна, по-перше, для більш детального аналізу даного інституту злочинів і подальшого його розроблення, по-друге, для встановлення особливостей кваліфікації та подальшої систематизації методологічних рекомендацій суб'єктам кваліфікації, а по-третє, дана класифікація обґрунтовує доцільність виокремлення злочинів у сфері підприємництва як окремого кримінально-правового інституту, оскільки вони мають індивідуальні ознаки, власну розгалужену систему взаємопов'язаних елементів та одну правову направленість – захист економічного ринку шляхом встановлення стабільності та захисту підприємництва, що є основоположним інститутом економіки будь-якої країни.

Список використаних джерел:

1. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.
2. Горелов А. Об обоснованности выделения предпринимательских преступлений. Уголовное право. 2002. № 4. С. 12–13.
3. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.
4. Горелик А.С., Шишко И.В., Хлупина Г.Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях / Горелик А.С. Красноярск : Краснояр. гос. ун-т., 1998. 200 с.
5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 215–263.
6. Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>.